

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 04.03.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Kalenderhistorie

En kort, underholdende historie som ligner på den typen fortellinger som fantes i gamle kalendere. Det er en kort prosafortelling om en merkverdig eller komisk hendelse, ofte om noe som faktisk har skjedd og som både skal underholde og belære leserne (Arnold og Sinemus 1983 s. 290).

Historiene har belærende, moralsk hensikt (Michael Scheffel i Hilzinger, Zymner m.fl. 2002 s. 111).

Sjangeren oppstod på 1600-tallet og var knyttet til kalendere utgitt for folk flest. Dette var en av de få publiserte teksttypene som bønder ofte leste (Arnold og Sinemus 1983 s. 290).

På 1700-tallet ble kalenderhistorier brukt både til underholdning og opplysning. Tyskeren Johann Peter Hebel gjorde på 1800-tallet sjangeren mer litterær og løsrev den fra kalenderformatet.

I siste halvdel av 1800-tallet brukte den tyske arbeiderbevegelsen kalendere for å spre sosialistiske ideer og idealer, blant annet i kalenderhistorier (Hilzinger, Zymner m.fl. 2002 s. 119).

Eksempler:

Oskar Maria Graf: *Kalenderhistorier: Historier fra by og land* (1929; bearbeidet og utvidet utgave i 1957)

Bertolt Brecht: *Kalenderhistorier* (1949)

Kammerspill

(_sjanger) Eller “kammerdrama”. Brukes om både teaterskuespill, film og (mer metaforisk om) romanverk.

Store deler av et drama utspiller seg over kort tid innenfor fire vegger eller på et avsondret sted.

Alfred Hitchcocks film *Dial M for Murder* (1954) er et kammerdrama der nesten hele handlingen utspiller seg i leiligheten til et ektepar som sliter med forholdet.

“USAs store romanforfatter Cormac McCarthy har også skrevet skuespill. I Tommy Lee Jones regi sendte HBO i februar tv-versjonen av stykket *The Sunset Limited* fra 2006, der handlingen utelukkende foregår ved et kjøkkenbord. Jones spiller den ateistiske collegeprofessoren White, som nylig har forsøkt å begå selvmord på en T-banestasjon. Hans redningsmann, Black, spilt av Samuel L. Jackson, er eksfange og troende kristen. *The Sunset Limited* er et 90 minutter langt kammerdrama om store spørsmål knyttet til tro og tvil, og spør blant annet: Hvordan leve meningsfulle liv i en kaotisk verden der Gud er taus og døden uunngåelig?” (*Bokvennen* nr. 1 i 2011 s. 6)

Kampskrift

(_sjanger) En tekst som fungerer som et angrep og kjemper for en endring i samfunnet.

Den tyske forfatteren Frank Wedekind skrev skuespillet *Vårlig oppvåkning* (1891; *Frühlings Erwachen*) som et angrep på borgerlig seksualmoral og livsfiendtlighet. Teksten har blitt oppfattet som et kampskrift for seksualopplysning og skolereformer (Pickerodt 1990 s. 29). Wedekind skrev i 1891 om dramaet til en kritiker at “jeg har prøvd i poetisk form å gestalte at den oppvoksende ungdom kommer i puberteten [...] for om mulig å hjelpe disse til å få en mer human og rasjonell bedømmelse fra sine oppdragere, foreldre og lærere” (siteret fra Pickerodt 1990 s. 29).

Arne Johan Vetlesen og Rasmus Willigs bok *Hva skal vi svare våre barn?* (2018) ble av forlaget kalt et kampskrift om miljøkrisen.

Karakterkomedie

(_sjanger, _skjønnlitteratur) Satirisk komedie som avdekker personers svakheter og laster, deres ensidighet.

Disse komediene viser laster, svakheter, moralske skavanker – ofte forstørret, overproporsjonert. Hovedpersonen er preget av dysfunksjon, dvs. glir ikke inn i

helheten på en harmonisk måte. Han/hun er énsidig, monoman, ufleksibel og repeterende, bare opptatt av én ting (slik en hypokonder bare er opptatt av sine sykdommer). Det er noe komisk ved “arketypiske” skikkelser. Hovedpersonen blir til slutt enten gjenintegrert i samfunnet etter å ha innsett sine feil og forbedret seg, eller forvist under latter (Andries 2000 s. 89).

Molière og Holberg skrev karakterkomedier. Spanjolen Juan Ruiz de Alarcón y Mendoza skrev på begynnelsen av 1600-tallet noen karakterkomedier om løgnere, utakknemlige, baksnakkere osv. (Wittschier 1993 s. 133). En slags karakterkomedier (på spansk kalt “comedias de figurón”) skrev også José de Cañizares i første halvdel av 1700-tallet. Hans komedier har blitt beskrevet som “novellistiske, hagiografisk-religiøse, historiske, grotesk-komiske karikaturaktige typestykker” (Wittschier 1993 s. 177). Molière og Holberg har også skrevet karakterkomedier.

Hovedperson Alceste i Molières komedie *Misanthropen* (1666) har både rett og tar feil. Han er ikke den forstyrrende bråkmakeren i et rolig og harmonisk samfunn, han er ikke avvikerer fra det sunne og gode som omgir han. Samfunnet tar like mye feil som Alceste gjør. Samfunnet har falske idealer. I det hoffmiljøet som Alceste lever, representerer han *både* ufornuften og fornuften (Barbérís 1983 s. 99). “*Misanthropen* har ikke noe mot-system” (Barbérís 1983 s. 83), dvs. ikke et omgivende samfunn som individet bør tilpasse seg. Den moralske standarden som Alceste setter for seg selv, virker nesten selvmorderisk i det franske adelsmiljøet på 1600-tallet (Barbérís 1983 s. 115). Det åpner seg en indre avgrunn i Alceste (Barbérís 1983 s. 123).

Bjørnstjerne Bjørnsons karakterkomedie *Geografi og kærlighed* (1885) har geografiprofessoren Tygesen som hovedperson. Tygesen utnytter sin kone og andre rundt seg for å utfolde seg i sitt fag. Alle skal være usynlige, lydige tjenere for hans forskning. Datteren må flyttes ut fordi han vil ha rommet hennes til kartene sine.

Den østerrikske forfatteren Hugo von Hofmannsthal skrev karakterkomedien *Den vanskelige* (1921). Hovedpersonen har gjennom sine krigsopplevelser blitt overbevist om at det er fåfengt å si noe som helst uten å skape forvirring. Å snakke baserer seg på en “uanstendig selvovervurdering”. Denne språklige skepsisen blir tilbakevist, men også litt bekreftet i komedien (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 250).

Karikatur

Fra italiensk: “overdrivelse”. Overdrivende, latterliggjørende og ofte ganske ondskapsfull tegning av en eller flere personer. Deformerer det som karikeres (Andries 2000 s. 165).

“Kritikk utenfra er ikke det samme som kritikk innenfra. [...] Og avbildninger av profeten Muhammad – også i karikert form – har i århundrer blitt publisert både i persiske og arabiske sammenhenger.” (*Morgenbladet* 13.–19. februar 2009 s. 21)

“Den første profesjonelle, europeiske karikaturtegneren var italieneren Pier Leone Ghezzi. Og på 1700-tallet ble karikaturbegrepet vanlig i hverdagstale. Satiren kan brukes og misbrukes, slik blant andre dansken Emil Jensen har skildret det i sitt mektige verk “Karikaturalbum” (1906-12). Oftest har satiren vært de svakes tilflukt mot overmakten – den har vært forstandens, rettferdighetens og sannhetens forsvar. Misbruket inntreffer når satirens virkemidler brukes av makthaverne til et bestemt propagandaformål, som da nazipressen i en endeløs strøm karikerte jødene og deres kultur. Gjennombruddet for karikaturer som moderne samfunns satire skjedde altså på 1700-tallet, og den sentrale aktøren var engelskmannen William Hogarth. [...] I Hogarths mange kobberstikk var det få sosiale fenomener som ikke ble berørt: Selvgode dommere, alkoholens forbannelse eller religiøs fanatisme. En av hans arvtakere var den kreative karikaturtegneren James Gillray. Han boltret seg best i den genuine politiske satire, og var ikke snauere enn at han karikerte den drikkfeldige kongen, Georg III. Gillrays yngre åndsbror, George Cruikshank, klarte ikke helt å bevare integriteten, han lot Georg III satirisk i fred – etter en bestikkelse på 300 pund. [...] I 1830 ble så den moderne vittighetspressen skapt med karikaturbladet *La Caricature*, grunnlagt av Charles Philipon. Han samarbeidet med den etter hvert berømte kunstneren Honoré Daumier. Da han uredd angrep den usympatiske kong Ludvig Filip ble han kastet i fengsel, og satt seks måneder bak gitteret, noe han aldri glemte. Men den satiriske pressen fikk gradvis større suksess, den spredte seg som en vind utover Europa fra midten av 1800-tallet. Også Norge fikk en slik mediegenre – med blader som *Vikingen*, *Korsaren*, *Tyrihans* og *Karikaturen*. Dette nye mediet spilte en viktig rolle når det gjaldt å slå ned på fanatisme og maktmisbruk, og fremmet utvilsomt demokratiseringen.” (Bredo Berntsen i <https://www.dagbladet.no/kultur/karikatur-og-sensur/66185958>; lesedato 13.10.17)

Karikaturtegneren William Heath Robinson latterliggjør mange trekk ved det moderne samfunn, f.eks. begeistringen for teknikk.

Kaskadeteknikk

(_litterær_praksis)

“Den uimotståelige, frembrytende kraft er et så vesentlig innslag i Wergelands lyrikk at den har vært med på å gi hans diktning en stilistisk eiendommelighet av stor betydning. Rett som det er velter det frem fra vitale kilder rene fossefall av ord og verslinjer som alle konsentrerer seg om ett og samme inntrykk og beriker det. I større dikt som *Den engelske Lods*, *Jan van Huysums Blomsterstykke* og *Svalen*, men også i en rekke mindre dikt bygd over den firfotede troké er denne fosse- eller kaskade-teknikk påfallende. Versene følger etter hverandre med dynamisk strømmende kraft. [...] De veldige fossefall av vers har gjerne til emne en eller annen form for biologisk urkraft.” (Haakonsen 1951 s. 180)

Det kan være en metaforisk rekke, f.eks. metaforer som knytter sammen perle, stjerne, øye, duggdråpe, diamant, gnist, iskrystall og blomst.

Kaskadeteknikken minner om ekspansjonslyrikk som måte å dikte på.

Kassering

Fjerning av dokumenter/materiale fra en samling, f.eks. i et folkebibliotek bøker som ikke har vært utlånt på noen år.

På engelsk også kalt “weeding” og “deselection”.

Et prinsipp for å velge hva som bør kasseres, er MUSTIE:

“M = Misleading – factually inaccurate

U = Ugly – worn beyond mending or rebinding

S = Superseded – by a new edition of/or by a much better book on the subject

T = Trivial – of no discernible literary or scientific merit

I = Irrelevant to the needs and interests of the library’s community

E = Elsewhere – the material is easily obtainable from another library”
(<https://www.nyla.org/images/nyla/files/SPG-CollectionManagement-Buffalo.pdf>;
lesedato 17.10.23)

Eller WORST:

“W = Worn out – cracked, scratched, grainy, fuzzy, or previously repaired

O = Out of date – dated and/or inaccurate

R = Rarely used

S = Supplied elsewhere

T = Trivial or faddish” (<https://www.nyla.org/images/nyla/files/SPG-CollectionManagement-Buffalo.pdf>; lesedato 17.10.23)

Katekisme

(_sjanger)

Fra et gresk ord for “undervisning”. Etter reformasjonen på 1500-tallet brukt om en lærebok om kristne dogmer/trosprinsipper. I mange katekismer er teksten utformet som spørsmål og svar.

Mest kjent er *Luthers store katekisme* og *Luthers lille katekisme*. Mange barn i protestantiske land lærte å lese ved at deres lærere brukte Luthers katekismer som “lesebøker” (Quinsat 1990 s. 270). Spesielt den lille katekismen ble pugget, og familiefaren skulle forvise seg om at barna hadde denne kunnskapen (Quinsat 1990 s. 292). Innholdet i *Luthers lille katekisme* måtte læres av generasjoner av konfirmanter. Boka gjengir ordrett noen av de (etter Luthers mening) viktigste skiftstedene i Bibelen. Hvert av disse sitatene etterfølges av Luthers egen forklaring. Til budet “Du skal ikke ha andre guder enn meg” er Luthers forklaring slik: “Vi skal frykte og elske Gud over alle ting og lite fullt og fast på ham.” Luther tar for seg de ti budene, den apostoliske trosbekjennelse, Fader vår-bønnen og sakramentene dåp og nattverd.

Luthers katekismer kan oppfattes som den tyske teologens forsøk på å hindre folk i å lage sine egne tolkninger av Bibelen. Den var et virkemiddel bl.a. for å hindre at hvem som helst tolket Bibelen etter eget forgodtbefinnende (Chartier 1997 s. 109). Ikke-lærde lesere skulle ikke få danne seg sine egne oppfatninger av bibeltekster, men måtte kontrolleres på ulike måter, også gjennom at biblene var utstyrt med forklaringer og noteapparat (Quinsat 1990 s. 270).

“Innføringa av obligatorisk konfirmasjon i 1736 kravde at folket fekk nok leseopplæring til å læra seg katekismen, og var den direkte årsaka til innføringa av ålmugeskulen i 1739.” (Ivar Berg i *Språknytt* nr. 3 i 2017 s. 27)

Jon Haarbergs bok *Historien om Norges viktigste bok: Katekismen* (2022) beskriver blant annet hvordan katekismen var inngangsbilletten til voksenverdenen. “I nesten 450 år pugget og slet norske barn med *Luthers lille katekisme*, fra 1537 til 1969. Utgangpunktet var at Luther fant ut at alle kalte seg kristne, men verken folket eller prestene kjente særlig til den kristne lære; et opplæringsprogram måtte derfor til.

Katekismen består av fem deler (alle delene, “partene”, er gjengitt bak i boka): de ti bud (med en kort forklaring), trosartiklene, bønn (fadervår med forklaring), dåp og nattverd. Målgruppen var barn fra åtte til ti år, og fremstillingsformen er spørsmål og svar, som fra 1739 skulle kunnes utenat. Fra og med 1827 måtte kunnskapen sitte inntil to år etter konfirmasjonen. Katekismen kom i mange, mange opplag og utgaver, og sammen med den hører også *forklaringene*. Vi leser om Pontoppidans, så biskop Bangs versjon (den siste og 38. utgaven kom i 1976). De ble pugget de også, slik som katekismen. [...] Norsk bokkultur hviler på en grunnmur av katekismer.” (Aasne Jordheim i *Forskerforum* nr. 7 i 2022 s. 34)

“Det er boken alle norske barn ideelt sett skulle lære utenat i godt over 400 år, det er boken som brakte trykkekunsten til Norge, og som ga oss grunnriset av den evangeliske tro. Vi tenker kanskje på katekismen som en viktig lærebok i skolen. I realiteten var det omvendt: Skolen var instrumentet som ble brukt til å fremme katekismen, sier Haarberg. [...] Ordet “katekisme” har gresk opprinnelse og dreier seg – litt forenklet – om å få muntlig opplæring i et emne. Det var slik Luther brukte ordet da han i 1529 utga sine to katekismer: den store og den lille katekismen. Den store katekismen var Luthers egne prekener og rettet seg mot et lesekyndig publikum, mens den lille katekismen – også kalt “den lille bibel” eller bare katekismen – var i fortettet form det man trengte å vite for å kunne kalle seg kristen. Den rettet seg mot et publikum som ikke behersket lesekunsten, og var utformet som en serie spørsmål og svar. [...] Katekismen kom til Norge, det vil si Danmark-Norge, da reformasjonen ble innført på slutten av 1530-tallet og forble i skoleverket helt til 1970-tallet. Da allmueskolen ble innført i 1739, ble katekismen ABC-boken, den man brukte til å lære barna å lese. [...] Da skulle man ikke bare lære seg selve Luthers katekisme utenat, men også en utførlig forklaring i tillegg, nærmere bestemt Erik Pontoppidans katekismeforklaring, som inneholdt ikke mindre enn 759 spørsmål og svar. [...] Pontoppidan hevder for eksempel at dyrtid kommer til oss som straff fra Gud. Dette lærestoffet var det sentrale både i allmueskolen og til konfirmasjonen. Det lot seg gjøre å pugge, hvis man bare holdt på hver skoledag i flere år, sier Haarberg. [...] Vårt første trykkeri ble etablert i Christiania i 1643 som leverandør av litteratur til det nye gymnaset, og noe av det første det fikk i oppdrag å gjøre, var å trykke Bangs katekismeforklaring. [...] Man kan beklage pugget og den pedagogikken som fulgte med katekismeprojektet. Samtidig skaper en tekst som alle har felles nettopp et fellesskap, som kan være et menighetsfellesskap, et familiefellesskap, et nasjonalt fellesskap. Vi har jo ikke lenger den type tekster som binder oss sammen som nasjon. Nå er det jo mangfold som er løsenordet, sier Haarberg” (Olaf Haagensen i *Morgenbladet* 23. desember 2022–5. januar 2023 s. 54-55).

“Hvis Pontoppidans katekismeforklaring høres omfattende ut (Luthers bok er ikke mer enn rundt tretti sider), er den ingenting mot katekismeforklaringen til Christen Staphensøn Bang, prest i Romedal på midten av 1600-tallet, som teller nesten 9000 sider og strekker seg over åtte bind. Det gjør den antagelig til verdens største katekisme” (*Morgenbladet* 23. desember 2022–5. januar 2023 s. 55).

“Med reformasjonen kom en ny periode med usikkerhet omkring bildene. Enkelte steder ble de kastet ut av kirkene og ødelagt. Det skjedde særlig i de kirker i Sveits, Frankrike og Nederland som sprang ut av Jean Calvins og Huldrych Zwinglis reformatoriske bestrebelser, men også på luthersk mark gikk det enkelte steder hardt ut over kirkekunsten. [...] Og mange steder kom det etter hvert rene teksttavler, såkalte katekismustavler, med f eks fadervår eller de ti bud til erstatning for bildene på altertavlene.” (Ruth Danielsen i <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/147628/hefte1-04.pdf>; lesedato 04.07.14)

“Egil Johansson reported a survey of a Swedish rural parish in the 1720s, whose 600 families owned ‘around 400 ABC-books, 650 to 750 Catechisms, more than 1,100 psalters, 29 Bibles, and about 200 other religious books’.” (Towheed, Crone og Halsey 2011 s. 163)

I 1939 ga Gyldendal forlag ut *Katekismen etter Dr. Martin Luther*, en norsk “skoleutgave” med “øvinger i kunnskap om kristendom ved Eivind Berggrav”; “Godkjent av Kirke- og Undervisningsdepartementet ved skriv av 31. juli 1939”. Boka inneholder i tillegg til Luthers oversatte og tilrettelagte tekst små repetisjons- og øvingsoppgaver for elevene, som disse: “Nevn fire egenskapsord som forteller noe om hvordan Jesus var, og gi eksempler til dem fra det som han sa og gjorde.” (s. 7), “Nevn eksempler på: Hellige stunder som der simpelt å forstyrre, hellig plikt (trofasthet, løfte) som det er usselt å bryte, hellige steder (hus, plasser) som det er usømmelig å krenke.” (s. 9) “Nevn eksempler på hvordan vi kan gjøre urett god igjen.” (s.19) På de to siste sidene er det tatt med ”Noen vers som ikke står i salmeboka”, blant annet et bordvers.

Petter Dass “fullførte katekismesangene på slutten av 1690-tallet. Sangene var en videreføring av kristendomsundervisningen, som blant andre Luther hadde arbeidet med før ham og som resulterte i utgivelsen av Luthers lille og store katekismer i 1529. Den lille katekismen var beregnet til undervisning av barn, og i den forklarte Luther de kristne kjernetekstene. Dass førte forklaringene videre på vers. Radikalt nok brukte han til dels verdslige melodier, noe som var uhørt på den tiden. Men det at han brukte melodier folk kjente, gjorde at sangene hans ble populære. Og selv om de ikke ble trykket før i 1715, åtte år etter at Petter Dass døde, og 17 år etter at han begynte prosessen med å få tillatelse til trykking, ble sangene spredt muntlig og via avskrifter. [...] Det norske folk lærte å lese ved hjelp av katekismesangene” (*A-magasinet* 3. august 2007 s. 37-39).

Den danske teologen Erik Pontoppidans *Sandhed til Gudfryktighed* (1737) er katekismeforklaringer. “Ifølge Den Store Danske Encyklopædi er det nok den bog af en dansk forfatter, der er trykt i flest eksemplarer. Samtidig er den en af de mest gennemautoriserede danske bøger. Den er udarbejdet efter kongelig befaling. Det teologiske indhold er godkendt af C. L. Leth, professor i dogmatik ved Københavns universitet. Og den er autoriseret til brug i både kirker og skoler af hele tre konger

på rad, nemlig af Christian VI, Frederik V og Christian VII. Sandhed til Gudfrygtighed bygget i stor grad på Philip Jakob Speners tyske udgave (Einfältige Erklärung Der Christlichen Lehr, Nach der Ordnung deß kleinen Catechismi deß theuren Manns Gottes Lutheri: In Fragen und Antwort verfasst, Und mit nöthigen Zeugnüßen der Schrifft bewehret. Franckfurt 1677). Pontoppidans forklaring gennemgår Luthers lille katekismus i 759 spørsmål og svar, mod Speners 1283. Sammenlignet med Speners forklaring var teksten reduceret til ca. 1/3. Pontoppidan kunne på denne baggrund med rette hævde at hans udgave var rimelig kort.” (<http://www.evangelisk-luthersk.eu/>; lesedato 23.03.15)

“P. A. Jensens “Læsebok for Folkeskolen og Folkehjemmet” i 1863 [...] Den pietistiske bevegelsen rundt om i landet kom selvsagt raskt på barrikadene. Pontoppidans katekismeforklaring som foreldrene i generasjoner bakover hadde pugget på skolen, skulle forsvares. Brøt man med Pontoppidan, brøt man også med Luthers lære; man brøt også det fellesskapet som bandt foreldre til barn, i det hele brøt man opp selve limet i det bærende samfunnstriangelet som eksisterte mellom kirken, skolen og familien. Men dette trusselbildet skremte neppe forsvarerne av det nye leseverket, tvert imot, i bunn og grunn var det nettopp en “frisetting” av individet fra slike bindinger man ønsket seg.” (<http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/bfd/veiledninger-og-brosjyrer/2002/foreldre---til-barns-beste/5.html>; lesedato 04.07.14)

En annen kristen katekisme enn Luthers er Dieter Emeis’ *Å leve med troen: En liten katekisme* (på norsk 1998).

“I en engelsk ABC [...] [utgitt i renessansen eller på 1600-tallet] heter det f.eks. “He that hath this book only, needeth to buy no others” [...] I tillegg til det vanlige ABC-innholdet, var den forsynt med litt aritmetikk, historie, skriveøvinger, bønner, salmer og katekisme. De fleste ABC-er gav imidlertid uttrykk for en noe mer begrenset oppfatning av hva som var “nødtørftig” kunnskap. På første side stod alfabetet, på andre side stavelser, på tredje side gikk man så over til Fadervår, som ble etterfulgt av de ti bud og andre deler av Luthers katekisme.” (Bjørndal 1967 s. 13-14)

Hanna Winsnes, mest kjent for sin kokebok fra 1845, gjorde også katekismen om til vers (http://www.ntnu.no/ub/formidl/utgivelser/til_opplysning/to_nr11.php; lesedato 19.12.14).

Katekismer kan også skrives innen andre livs-/verdenssyn enn kristendommen, og ordet “katekisme” ble brukt i *Zoologiens katekisme* av Christoph Giebel og William Marshall, samt *Darwinismens katekisme* av Otto Zacharias, begge utgitt på tysk på begynnelsen av 1900-tallet. Det fantes også en tysk katekisme-serie som het *Webers illustrerte katekismer* (Daum 2002 s. 325). Tyskeren Friedrich Eberhard von Rochows *Den sunne fornufts katekisme* (1785) består av begrepsavklaringer av

67 ord, utformet som spørsmål og svar i en slags lærer-elev-dialog (Göbels 1980 s. 328).

Den hollandske filosofen Johannes Florentius Martinet ga på 1700-tallet ut et pedagogisk verk som i engelsk oversettelse heter *The Catechism of Nature for the Use of Children*. Boka er slags lærebok i naturhistorie fra et religiøst perspektiv, utformet som dialoger mellom lærer og elev.

“Sergey Gennadiyevich Nechayev [...] was a Russian communist revolutionary and prominent figure of the Russian nihilist movement, known for his single-minded pursuit of revolution by any means necessary, including revolutionary terror. He was the author of the radical *Catechism of a Revolutionary* [1869]. Nechayev fled Russia in 1869 after having been involved in the murder of a former comrade.” (https://dbpedia.org/page/Sergey_Nechayev; lesedato 11.05.23)

Den russiske anarkisten og agitatorene Mikhail Bakunin og hans landsmann Sergej Netsjajev skrev en *Revolusjonens katekisme* (1869) (Dooren 1985 s. 74). “Den russiske nihilisten Sergej Netsjajev formulerer i “Revolusjonær katekisme” [skrevet i 1869] tanker om voldsbruk som en mystisk, rensende erfaring: Ved omfattende, voldelig ødeleggelse av det bestående skapes et mørke som i sin tur åpner for små glimt av lys; en vrent katarsis.” (*Klassekampens* bokmagasin 13. oktober 2012 s. 3)

Den svenske forfatteren August Strindbergs *Lilla katekes för underklassen* “är utformad som Martin Luthers Lilla katekes, det vill säga den utgår från en frågeställning och därefter följer svaret på frågan. [...]

- Vad är ekonomi? En vetenskap uppfunnen av överklassen för att komma åt frukten av underklassens arbete.
- Vad kallas frukten av underklassens arbete? Kapital.
- Kan kapital existera utan arbete? Nej!

På det här viset går Strindberg igenom samhället, överklassen, religionen, politik, moral, historia och så vidare. Det är en nått liten skrift som är starkt kritisk mot klassamhället. Även om den skrevs 1884 (eller 1885) så är den aktuell ännu idag.” (<http://hellrebarfotaanboklos.blogspot.no/2009/08/august-strindbergs-lilla-katekes-for.html>; lesedato 06.05.13) Teksten ble første gang publisert i *Samlade skrifter* i 1913.

Kenning_

(_litterær_praksis) Også kalt kjenning. En dikterisk omskrivning, vanlig innen norrøn diktetekunst. En to eller flerleddet omskrivning av et substantiv. F.eks. “spydets høysete” brukt i stedet for “hånd”. Kan minne om gåter, særlig når det er flere enn to ledd.

En person kan omskrives gjennom en handling som personen foretar seg: “sverdets svinger” (krigeren). Et ord kan byttes ut for noe som ligner, f.eks. med “hest” for “båt” (“havets hest”).

I det angelsaksiske middelaldereposet *Beowulf* (700-tallet) brukes uttrykk som “hvalveien” (hronrāde) og “svaneveien” (swanrāde). Dette er “kjenninger, toleddede omskrivninger for prosasubstantivet “havet”. De er såkalte gåtekjenninger, fordi vi må løse en gåte for at det omskrevne ordet skal komme frem (“hvilken vei er det hvalen følger?”). Det er mange slike kjenninger i *Beowulf*, og de gir diktet farge og liv.” (Jan W. Dietrichson i *Beowulf-kvadet* 1976 s. 32)

I andre del av *Den yngre Edda* drøfter Snorre Sturlason bruken av kenninger. “Snorre Sturlason skriver i *Den yngre Edda* om tre forskjellige måter skalden kan uttrykke seg på. Han kan enten kalle ting ved deres rette navn, han kan bruke *heiti*, dvs. poetiske ord, (heiti = navn), eller han kan bruke det som kalles *kenning* (kjenning). Heiti er enkeltord eller poetiske ord som kanskje ikke er så vanlige i bruk. Sier du “ganger” i stedet for hest eller “viv” i stedet for kone, bruker du heiti. Det betyr at det som var helt vanlige ord før, kan bli til heiti i dag fordi ordene ikke er vanlige lenger. Det fins også en hel del ord som man bare må vite om. For Odin fantes det ca. 170 ulike heiti: Allfader, Valfader og Høy er noen. For menneske brukes for eksempel trær: selje, ask. Kenning er en spesiell type gåteaktige språkbilder. Et sammensatt uttrykk står for noe annet. Det kan være to ledd – for eksempel sverdets høysete: hånd, sår-ilden: sverd, sverdets drager: kriger. Så kan det være flere bilder inni hverandre, nesten som i en kinesisk eske: skjoldets ask = kriger. Ask (eller tre) er et vanlig poetisk ord for menneske. Skjoldets ask er en mann som bærer skjold, altså en kriger. Smykkets selje = kvinne, sårmaakens metter = den falne krigeren. Sårmaake er et annet navn for ravn, som man mente livnærte seg på blod, og den som metter sårmaaken er den falne krigeren. På grunn av kenningene kan tekstene bli vanskelige å forstå. Så kan vi spørre: Hva er vitsen med å uttrykke seg så komplisert? Det har blant annet å gjøre med konsentrasjon. Hvert bilde skaper en mengde assosiasjoner og konkrete bilder stiger fram. Snorre sier at kenninger er *ærkjenninger*. De får oss til å se noe mer enn det vanlige ordet som vi ikke legger merke til. Vi må stoppe opp. Ordet kenning kommer av å kjenne til (kenna vid), dvs. gjøre kjennelig ved. Det substantivet som kenningen henspiller på, skal ikke forstås bare ved å bruke ett av leddene i kenningen. For eksempel kan ordet sjø brukes om blod, men vi forstår ikke betydningen før vi legger til et nytt substantiv, sår: altså sår-sjøen. I Eddadiktene er det ikke brukt mye kenninger, og derfor er de lettere å forstå enn skaldekvadene.” (<http://www.seeto.no/>; lesedato 09.09.13)

George Lakoff og Mark Turner kaller kenninger for “composites of metonymies and image-metaphors” (Lakoff og Turner 1989 s. 104). “Kennings are an extreme example of how metaphor and metonymy can interact to form a unified interpretation. What makes kennings special, from our point of view, is the complexity of composition that they show – the sheer density of image-metaphor and metonymy.” (Lakoff og Turner 1989 s. 106)

“One of the reasons that metaphor and metonymy are sometimes confused is that they can interact in complex ways to yield composites. Consider Old Norse kennings, which are typically composites of metonymies and image-metaphors.

Here is an example:

“The winter passer of the current
waded firmly through the snowdrifts of the fjord-snake.
The bear of the masthead knobs
leapt over the peaks of the whale house.
The bear of the high sea
went forward on old tracks of sea skis.
The storm-upright bear of the prop
broke through the crashing fetter of low-lying rocks.”
(Markús Skeggjason)

This is a passage about a sea voyage. Each couplet describes a stage of the voyage, and each consists of a simple sentence describing the ship, how it sailed, and what the seas were like at that stage of the voyage. In each couplet, the sturdy Norse ship, lumbering through icy northern seas, is described via an image-metaphor as a bear moving over a winter terrain. In the first couplet, “winter passer” refers metaphorically to a bear who has hibernated through at least one winter, that is, a mature bear. “Current” metonymically evokes the sea. Thus, “winter passer of the current,” via two occurrences of metonymy, yields “the bear of the sea.” This gives rise to an image-metaphor, in which the sea is the target domain and the image of a mature bear is mapped onto the image of a sturdy, lumbering ship.

Correspondingly, our salient knowledge of northern bears is metaphorically mapped onto knowledge about the ship: it is strong, aggressive, and undaunted by the weather. “The snowdrifts of the fjord-snake” is understood via two image-metaphors: snowdrifts on land map onto ice floes in the fjord, which is shaped like a snake. A further image-metaphor maps the wading of the bear onto the careful rowing of the ship through the snaky, floe-filled fjord, with the bear’s steps into the drifts mapping onto the dipping of the oars into the water.” (Lakoff og Turner 1989 s. 104-105)

“In the second couplet, “masthead knobs” refers directly to the knobs on the mastheads of such ships. By metonymy, the masthead knobs evoke the ship’s masts, and hence the ship with sails flying. The “of” in “the bear of the masthead

knobs” is an approximate English translation of an Old Norse grammatical form, the genitive case, which can be used “appositively” in a way that English “of” is not widely used today. The result has a meaning like “the bear, which is something having masthead knobs.” The result again is an image-metaphor mapping the bear onto the ship, this time the ship under sail. “The peaks of the whale house” is also interpreted via an image-metaphor: the whale house is the open sea, where the whales live, and the image of roof peaks of a house are mapped onto the peaks of the waves. In addition, the image of a bear jumping over peaks is mapped onto an image of the ship under sail riding over the peaks of the waves on the open sea.” (Lakoff og Turner 1989 s. 105)

“In the third couplet, “the bear of the high sea” again refers to the ship. “Old tracks of sea skis” evokes both an image of well-worn cross-country skiing trails, mapping them onto the domain of the sea, to yield well-traveled sea lanes. Here the ship is on the open sea, traveling the common sea lanes. In the last couplet, “the prop” refers to the scaffolding holding a ship upright in dry dock, and that image is mapped onto the image of the ship “storm-upright” in rough seas. The “fetter of the low-lying rocks” refers to the chain of rocks surrounding the coast of Norway, the destination of the ship. Again there is an image-mapping of a chain onto the chain of rocks. “Crashing” metonymically evokes the image and sound of waves against the rocks. The resulting image of “The storm-upright bear of the prop / broke through the crashing fetter of low-lying rocks” is one in which the ship, upright in the crashing waves, passes through the chain of rocks off the Norwegian coast.” (Lakoff og Turner 1989 s. 105-106)

I Terje Formoes barnebok *Kaptein Sabeltann og gutten som ville bli sjørøver* (1993) brukes det et sted en kenning om sjørøverkapteinen: “[...] grynter De Sju Havs Skrekk utålmodig” (s. 24).

Kildeskrift

Et verk, enten skjønnlitterært eller sakprosa, som brukes som historisk kilde. Gamle romaner med svært lav litterær kvalitet kan ha stor verdi som kildeskrift, f.eks. om behandling av psykisk utviklingshemmede, om hvilke kår tjenestefolk levde under, om synet på taterne, osv.

Kileskrift

Engelsk: “cuneiform”. “From the Latin cuneus (“wedge”) and forma (“shape” or “form”), referring to the pictographic characters used in ancient Akkadian, Assyrian, Babylonian, Persian, and Sumerian inscriptions from about 4,000 to 100 B.C., each of which consisted of an arrangement of wedge-shaped marks incised in a wet clay tablet using a sharp, pointed implement called a stylus. If a text was long enough to be continued on more than one tablet, each tablet was numbered and incised with a catchword at its foot to link it to the next. The last tablet usually ended with a colophon.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Kirograf

Skrives også chirograf.

Et dokument som er klippet eller skåret (i sikksakk) i to deler, eventuelt tvers gjennom ordet CHIROGRAPHUS midt i dokumentet. To parter som har inngått en avtale får hver sin del av dokumentet som bekreftelse på at avtalen er inngått. De to delene vil passe perfekt til hverandre hvis det senere trengs bevis på avtalen.

Et dokument som inneholdt f.eks. en avtale mellom to parter, der avtalen var skrevet både på øverste halvdel av en pergamentside og på nederste halvdel av pergamentsiden. Pergamentsiden ble deretter kuttet på midten slik at hver av partene fikk sin identiske tekstversjon. Selve kuttingen ble foretatt med hakk og kutt som skulle kunne bevise at de to halvdelene av siden og dermed tekstene hørte sammen. Over midten av dokumentet der det ble kuttet (i noen tilfeller rett over, uten hakk), stod et i noen tilfeller det latinske ordet “cirographum” (for “håndskrevet”) eller et annet ord med store bokstaver.

Chirografer var først og fremst i bruk i middelalderen.

Kladdebok

(_sjanger) Et hefte eller en bok med blanke sider (sjelden innbundet) som brukes til tekstutkast.

Den engelske betegnelsen “commonplace book” brukes om en “book with blank pages in which passages in prose or verse are recorded irregularly by its owner as ideas for future exploration or contemplation, sometimes arranged by subject. The writer may note only his own thoughts and ideas or excerpt those of other writers or speakers. Commonplace books kept by persons of literary or historical importance,

such as Ralph Waldo Emerson and Thomas Jefferson, have been deemed worthy of publication. Although interest in this form of literary expression has waned, it is still used by poets (example: *A Certain World* by W.H. Auden). [...] the English commonplace book of Humphrey Newton (1466-1536)” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05).

Klikkemuligheter

I mange dokumenter trengs det tydelig markering av hva som er pekere “since users will otherwise be reduced to playing mine sweeper with the mouse to discover the active areas of the screen” (Jakob Nielsen sitert fra Gerdes 1997 s. 24) I dataspill (særlig eventyr-/adventurespill) kan det være en essensiell del av spillet å lete etter pekere og “innganger”.

Klosterbibliotek

Middelalderens klosterbibliotek ble kalt “armarium”.

Keiser Karl den store bestemte i sin forordning “Admonitio generalis” fra år 789 at hvert kloster skulle ha et eget bibliotek (Faulstich 1996 s. 25). På grunn av brannfaren var det vanligvis forbudt med levende lys i klosterbibliotek, noe som gjorde at det bare var lett å lese der i fullt dagslys.

Knitrebok

(_format, _sjanger) En type barnebok som avgir en knitrende lyd på grunn av materialet den er lagd av.

Kode

Hemmelige budskap, f.eks. skjult i en tekst.

I Jørgen Fribergs film *Shakespeares skjulte koder* (2009) forklarer amatør-kryptologen Petter Amundsen hvordan Francis Bacon og frimurere la inn en kode i de tekstene som tilskrives William Shakespeare.

“Platons tilhengere i antikken hevdet at Platons berømte bøker hadde lag av hemmeligheter, skjult av kode. Senere forskere har tvilt sterkt, men dr. Jay Kennedy, som foreleser i historie og filosofi ved Universitetet i Manchester, gir de gamle rett og hevder at han selv har klart å knekke koden. Han gjorde dette ved å tilbakestille Platons bøker til deres originale form, uten mellomrom og tegn og med 35 bokstaver på hver linje, og deretter sammenholde resultatet med musikkens tolv toner, som spilte en stor rolle for pythagoreerne. Kennedy hevder at oppdagelsene er “som å finne evangelier skrevet av Jesus selv”.” (*Morgenbladet* 2.–8. juli 2010 s. 30)

“Anne Lister (1791-1840), now known as ‘the first modern lesbian,’ was a wealthy, independent landowner who was renowned in her time for dressing always in black, without bothering to indulge in the feminine frills like the others of her sex. [...] Starting at age fifteen, Anne began to write in personal diaries, a practice which she continued throughout many years of her life until her untimely death from an insect sting, at age forty-nine, while travelling in Russia. Her diaries are extremely detailed and total more than four million words. Anne’s earliest diaries include entries documenting her first love, a fellow pupil, Eliza Raine, at the Manor School in York. [...] One-sixth of Anne’s diaries are written in a code, devised by herself, based on a combination of algebra and the Greek alphabet, to which Anne referred as her ‘crypthand.’ As you would guess, the coded portions contained some of the more – ahem – steamy encounters with the women she admired. Anne was convinced that no-one would ever be able to decode her crypthand, and her secret encounters were recorded for her enjoyment alone. She was wrong. Several decades later in the mid 1890s, John Lister, a descendant of the Lister family, discovered the diaries and broke the code. Anne’s lesbian sexuality was discovered ... and then quickly re-buried. John was gay himself, and did not want to draw attention to his own sexuality by revealing his discovery of the diaries. [...] Anne’s diaries once again remained a secret for decades, until the fateful day when Helena Whitbread, who began her university studies at age 45, wandered into the archives at age 51, looking for a research project. She had no way of knowing at that time that she was about to uncover, by carefully decoding each and every one of Anne’s diaries, one of the most fascinating characters of the 19th century, one that has undoubtedly captured the imagination and admiration of today’s modern audience. Luckily for us, Helena recognised the importance of Anne’s story. She has dedicated years to ensuring this story is respectfully preserved and shared.” (<https://www.annelister.co.uk/>; lesedato 01.10.20)

Kodikologi

Studiet av codexer som fysiske objekter. En slags bok-arkeologi der spesielt de ulike fasene i bokproduksjonen er i fokus. Kodikologer er gode til å tidfeste når en bok har blitt produsert.

“Ett yrke nära relaterat till bokkonservering är *bokarkeologi* eller *kodikologi* – studiet av det inbundna manuskriptets eller den tryckta textens konstruktion, dess historia, materialval, typografi, dekor och proveniens [dvs. opprinnelse/avstamning], ofta i relation till tillverkningsprocess, försäljning och spridning.” (konservator Victoria Juhlin i *Bok og bibliotek* nr. 5 i 2012 s. 51)

Kollasjoning

Å sammenligne tekstforelegg systematisk tegn for tegn, f.eks. for å sjekke om en trykt tekst er komplett.

Kollektivt forfatterskap

(_skrivepraksis) Også kalt “medforfatterskap”. En form for samarbeidsskriving med felles publisering.

“Kollektiviseringa av forfattaren har særleg vore stor innanfor vitkapsprosa, lærebøker og ein del rettleiande tekster. På 1800-talet var som regel den enkelte avhandlinga skriven av éin forfattar (iallfall formelt), mens ein reknar med at to av tre avhandlingar i dag blir skrivne av fleire forfattarar (Andersen 1978). Forskingsoppgåvene har blitt så store at dette må til for å byggje bru mellom dei enkelte forskarane sin spisskompetanse og for å spare tid. Særleg tydeleg har dette blitt for vitkapelege artiklar.” (Grepstad 1998 s. 612)

Det kan være opptil titalls personer som har skrevet og får navnet sitt på en artikkel, men det er ofte uklart for leseren hvor mye og med hva hver person har deltatt. Forfatterne trenger heller ikke å ha levd samtidig. Den sveitsiske krigskorrespondenten Isabelle Eberhardts ufullendte roman *Trimardeur* ble i 1922 fullført av Victor Barrucan og utgitt. Eberhardt døde i 1904.

De såkalte Vancouver-reglene for medforfatterskap (utarbeidet av International Committee of Medical Journal Editors i 1988) krever bl.a. at alle medforfattere til et forskningsarbeid skal kjenne til alle vesentlige aspekter ved det forskningsarbeidet eller -resultatet som de skriver om. I praksis oppfylles ikke alltid dette kravet, blant annet fordi det er umulig å ha stor dybdekunnskap på mer enn et par emner, og et forskningsarbeid kan berøre en rekke emner.

“Vancouver-reglene er laget av redaktørene i de største medisinske tidsskriftene i verden, for at det skal være noen felles retningslinjer for vitenskapelig publisering. For å stå som medforfatter skal man ha oppfylt minst tre kriterier:

1. Alle skal ha gitt et betydelig faglig bidrag til studien, enten i form av idé og utforming, innsamling av data eller analysing og tolkning av data.
2. Alle skal enten ha vært med på utformingen av hele artikkelen, eller gjennomgått den grundig og kritisk i etterkant.
3. Alle skal godkjenne den endelige versjonen som skal publiseres.

Alle forfatterne skal ha deltatt tilstrekkelig til å kunne stå til ansvar for bestemte deler av manuskriptet. Arbeid med å skaffe finansiell støtte, innsamling av data eller generell veiledning, er alene ikke nok til å rettferdiggjøre medforfatterskap. Bidragsytere som ikke fyller kriteriene for medforfatterskap, bør føres opp i en egen oversikt over takksigelser (acknowledgments). Eksempler er personer som kun har gitt teknisk bistand, skrivehjelp, eller en avdelingsleder som kun har bidratt med generell støtte. Grupper av personer som har bidratt, men ikke nok til at det rettferdiggjør medforfatterskap, kan føres opp under overskrifter som “klinisk assistanse” eller “deltakere i undersøkelsen”. Deres funksjon eller bidrag bør beskrives – for eksempel som: ”fungert som vitenskapelig rådgiver”, “gjennomgang av forskningsdesign”, “datainnsamling” eller “organisert og tatt hånd om pasientene i undersøkelsen”.” (Aas 2006)

Også skjønnlitteratur kan ha flere enn to forfattere av samme tekst. *Der humlene suser: En i Norge ved fire av dem* (1979) er en roman skrevet av Olav Angell, Johan Fredrik Grøgaard, Øystein Lønn og Arild Nyquist. “De øde skogområdene rundt Hurdalssjøen høsten 1978. Fire kamerater på sopptur gjør et merkelig funn: en metalleske med notater, dels på norsk, dels på et fremmed språk. Papirene viser seg ved nærmere ettersyn å være skrevet av en polsk statsborger på reise i Norge. En reise som endte i Hurdalen? Eller hvor? Hvordan? Og av hvem?” (<http://websok.alesund.folkebibl.no/>; lesedato 04.07.14)

Fantasyromanen *Black Trillium* (1990) er skrevet av tre personer: Marion Zimmer Bradley, Andre Norton og Julian May. Spesielle skriveprosjekter på Internett kan resultere i tekster som hundrevis eller tusenvis av personer har bidratt til. Et eksempel er et prosjekt initiert av det svenske forlaget Månpocket kalt “Ordet är fritt”. Månpocket “har satt i gang det de kaller “Svenska folkets debutroman”. I nettprosjektet “Ordet är fritt” får alle være med og skrive, mens to redaktører velger ut de beste kapitlene som skal gis ut i bokform. Den 11. februar [2008] åpner nettsiden ordetarfritt.se for allmennheten. Der har redaktørene Johan Theorin og Maria Ernestam lagt opp en kort innledning til boken med noen karakterer som skal være med videre. Så er det opp til leserne om det skal være krim, chick lit eller noe

helt annet. Boken skrives kapittelvis. Det innsendte materialet legges ut på nettet, og leserne får selv stemme frem de beste forslagene. Siden er det redaktørens oppgave å velge ut den teksten som de anser fungerer best i boken.” (*Morgenbladet* 8.–14. februar 2008 s. 32)

Deltakerne i den italienske forfattergruppa Wu Ming (et kinesisk ord for “anonym”) har skrevet romaner sammen.

Kolofon

Et lite avsnitt bakerst eller fremst i en bok, og som inneholder verkets tittel, forfatterens eller forfatternes navn, trykkested og -år, navnet på trykkeren og eventuelt mer (eventuelt ikke alt dette).

Vanlige opplysninger er bl.a. ISBN (International Standard Book Number), copyright, opplag/utgave, landet boka er trykket i, omslagsdesigner, boktrykkeri, originaltittel hvis boka er oversatt, hvor omslagsbildet (særlig hvis det viser et kunstverk) er fra (Schütz 2010 s. 146-147).

“[T]he Colophonians were fierce fighters in ancient Greece, frequently summoned to provide the decisive strokes in the battles of others. If you needed to finish off your enemy, so to speak, you would call in the Colophonians. Thus when it was time to put the finishing touches on your manuscript, you wrote a colophon.” (<https://www.mohawkconnects.com/feltandwire/2012/07/23/colophons-copyrights-delight-in-the-details/>; lesedato 02.05.16)

En kolofon er “a statement appended to a text giving particulars about its genesis or production, [kolofonen] is a text in its own right, and is therefore open to interpretation according to time, place and circumstances of its origin, as every text is. [...] A colophon is a statement, usually spoken in another voice than that of the author of the main text (or texts), and made at another time. And since this is a statement of facts that most bibliographers dearly want to know – the time and place of the production of the text in this particular material form – these facts are usually taken very seriously, and given almost legal status, as if they were a sworn truth.” (Myers og Harris 1996 s. 4)

“A Greek word meaning “finishing touch.” A statement appearing at the end of the text of an early manuscript, usually giving details of production (name of scribe, illuminator, and binder; date and place of production; etc.). The colophon may also include an expression of gratitude to the patron or client commissioning the work, a warning against unauthorized copying, or a brief comment by the scribe (often an expression of relief at having completed the task). Colophons occur sporadically in

medieval manuscripts, sometimes decorated or embellished with flourishes. [...] Early printed colophons followed the manuscript tradition, giving the name and emblem (imprint) of the printer, date of printing, number of copies printed, and sometimes an apology to the reader for any errors in the text. [...] In modern printing, a statement printed at the end of the text, or on the verso of the title page of a book, especially in private press and artists' books, giving the name of the printer, typeface, grade of paper, materials used in binding, and sometimes the names of those responsible for producing the edition [...] Also refers to a printing device, usually an emblem, used to represent a publisher's imprint" (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05).

I middelalderbøker var det ikke vanlig med en egen tittelside fremst i verket. Men noen middelalder-kopister hadde som vane å samle til slutt i teksten noen opplysninger om boka: tittel og av og til forfatterens navn, navnet på mottakeren av boka, og kanskje navnet på kopistene og datering og stedsangivelse for kopien. Senere kalte historikere en slik innførsel om boka for en kolofon, etter det greske ordet for fullførelse (Blasselle 1998a s. 32). I Frankrike er den første kolofon (bakerst i en bok) med årstall fra året 1473. Halvparten av inkunablene produsert i Paris er uten datering (Barbier 2007 s. 65).

Ordet "impensis", "[l]atin for "at the expense of," [is] a word appearing in an imprint or colophon at the end of a work printed prior to the end of the 17th century, followed by the name of the person or entity responsible for financing the publication, usually the publisher or a bookseller or patron." (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

"A. W. Pollard quoted in his *Essay on Colophons* a Politianus edition which states, quite simply, that it is printed in Florence in 1499. In fact it is printed in types which belonged to Bernardinus Misinta in Brescia. Even so, Pollard writes, the fraud could have remained undetected, as it did for 400 years, if the book had not been mentioned in a petition to the Venetian Senate in 1502 where Aldus complained that a certain printer pretended that a book, protected by Venetian privilege, was printed in Florence whereas it printed in Brescia. The fraud was a direct outcome of the first imperfect attempts to give the producers of books a reasonable copyright in them by means of privileges. As Brescia was subject to the Venetian Senate, Misinta could have been fined, had he put a truthful statement in his colophon, and he therefore used a false imprint and date to divert suspicion." (Myers og Harris 1996 s. 5)

"Jeg tilhører minoriteten som alltid studerer bøkens kolofon med særlig interesse. Det vil si boksiden helt først eller bakerst, der det står hvem som har copyright på utgivelsen, ISBN-nummer, opplysning om utgiver og opplag, papirkvalitet, trykkeri, et cetera. På kolofonsiden i Bjørn Vidar Lerøens *Født til rikdom – En reise i Norges oljealder* står det i tillegg at boken er "Utgitt i samarbeid med Norsk olje og gass". Hva betyr det? Har denne interesse- og arbeidsgiverorganisasjonen

for oljeselskap og leverandørbedrifter gitt tilskudd til trykkingen av boken? Har forfatteren, som tidligere har vært spesialrådgiver i organisasjonen, skrevet boken med lønn derfra? Lerøen sier i forordet at han benytter journalistiske virkemidler i fremstillingen. I etterordet takker han en venn i Norsk olje og gass for drahjelp, samt organisasjonens direktør Karl Eirik Schjøtt-Pedersen. Det står ikke et ord noe sted som kan forklare opplysningen på kolofonen. [...] Men hvorfor hviskes det i kolofonen om tilknytningen til denne ellers så høylytte bransjen?” (Espen Søbye i *Morgenbladet* 24.–30. januar 2020 s. 45)

Audun Mortensens diktsamling *27 519 tegn med mellomrom* (2013) har organisert kolofonen på spesiell måte: “Kolofonteksten er spredd rundt i boka som en del av verket, mens diktene stadig refererer til produksjonsprosessen.” (*Klassekampens* bokmagasin 25. mai 2013 s. 3)

Kombinasjonsbibliotek__

Et bibliotek der boksamlingen til en folkebibliotekavdeling (eller et helt folkebibliotek) og boksamlingen til et skolebibliotek befinner seg på samme sted og vanligvis framstår som en enhet, ikke to atskilte samlinger.

Kombinasjonssalg__

(_spredningspraksis) Salg av bøker og minst én annen helt annerledes vare på samme sted. F.eks. salg av matvarer og bøker i et supermarked.

“Både i Sverige og Danmark er supermarkeder en viktig salgskanal for bøker. I Sverige selges 25 prosent av bøkene gjennom dagligvarehandelen, internettsalget står for 25 prosent. Kun halvparten av boksalget foregår i bokhandelen. I Danmark har supermarkedssalget vokst med over 10 prosent, noe som ikke kom frem på statistikkene. Dagsavisen Information har imidlertid undersøkt saken og funnet at stadig flere bøker sendes rett fra forlag til dagligvarehandel uten lagring – og telling. Store mørketall, altså.” (*Morgenbladet* 3.–9. juli 2009 s. 33)

Kombosystem__

(_dataspill) [Et kombinasjonssystem i et dataspill, dvs. at spilleren skal klare å få til et visst antall kombinasjoner i en bestemt rekkefølge.]

Kommentar

(_sjanger)

Den tyske forfatteren Günter Grass var en kritisk opposisjonell som siden begynnelsen av 1960-tallet ble overvåket når han reiste i DDR, og trolig også i Vest-Tyskland. I 2010 ble dokumenter som tidligere var funnet om Grass i den østtyske overvåkningsorganisasjonen Stasis arkiver publisert som bok. Boka har tittelen *Günter Grass i visir: De publiserte Stasi-dokumentene* (bokas utgiver er Kai Schlüter). “Boka består av utvalgte Stasi-rapporter, brev og møtereferater som blir løpende kommentert av Grass og andre som ble overvåket sammen med ham”; “Det forente Tyskland har etablert en egen offentlig institusjon som skal stå for gjennomgangen av Stasis arkiver: 16 hyllekilometer med mapper, kartotekkort, filmer og lydopptak, i tillegg til 16 000 sekker med makulerte dokumenter som det vil ta mange år å sette sammen. Siden 1991 har institusjonen behandlet nesten 6,5 mill. søknader om innsyn.” (begge sitater fra *Dagbladet* 10. april 2010 s. 61)

En monografi om den journalistiske kommentarsjangeren er Alf Kjetil Igland og Audun Stølås’ *Kommentaren* (2008).

Dansken Mogens Müllers *Kommentar til Matthæusevangeliet* (2000) er omfattende: “Müllers kommentar til de ca. 70 siders evangelietekst har et omfang på godt 600 sider, men er i international sammenheng ganske moderat. Den svejtsiske teolog Ulrich Luz har således publiceret en monumental kommentar til Matthæusevangeliet, der fylder fire bind eller i alt 2000 sider. [...] Luz: *Das Evangelium nach Matthäus*, bd. 1-4 [1985-2002] [...] Kommentarerens primære opgave er at tilvejebringe den viden, som kan indgå i læserens tilegnelse af værket (eller teksten) og sikre ham eller hende mod at misforstå det. Det ville være halsløs gerning at hævde, at kommentarerens opgave var at sikre *den rigtige* forståelse af værket, eftersom det ville implicere, at der kun fandtes én rigtig forståelse, som måtte falde sammen med kommentators. Formentlig ville en formulering, der gjorde det til kommentarerens opgave at sikre *en rigtig* forståelse af værket, også vække skepsis på grund af sin normative og tilsyneladende begrænsende horisont. Den ville implicere, at der fandtes et vist antal rigtige forståelser, og at de allerede var kendt. [...] kommentarerens primære opgave at sikre mod læserens misforståelse of værket [...] holder horisonten åben for nye, hidtil ukendte forståelser, som også kan være rigtige. Formuleringen forudser, at værkets fortolkningshistorie vil flytte sig. Mens ingen vil påtage sig at definere den rigtige forståelse, er det mindre svært at finde bidrag til en definition af en urigtig forståelse. Det kan fx være en fejlagtig eller ubegrundet opfattelse af, hvad ord og udtryk betyder – hvad man også kunne kalde semantisk relativisme. Eller det kan være en påviseligt forkert eller ensidig opfattelse af et historisk sagforhold – man

kunne her tale om saglig eller historisk vilkårlighet. Eksemplerne kan forøges, men fælles for denne tankegang er, at kommentarerne anskues som kontravægte mod vilkårlig forståelse, mod ensidighet, subjektivism og relativisme i fortolkningen.” (Kondrup 2011 s. 383-384)

Kommunikasjon

“The word ‘communicate’ is historically related to the word ‘common’. It stems from the Latin verb *communicare*, which means ‘to share’, ‘to make common’, and which in turn is related to the Latin word for common: *communis*. When we communicate, we make things common. We thus increase our shared knowledge, our ‘common sense’ – the basic precondition for all community.” (Rosengren 2000 s. 1)

Kommunikasjon kan være av tre grunnleggende typer:

- direkte (ansikt til ansikt) eller indirekte (avstand i tid og/eller rom)
  - gjensidig eller ensidig
  - privat eller offentlig (det sistnevnte med ubegrenset eller uklar målgruppe)
- (Brackert og Lämmert 1976 s. 147)

Relasjonen mellom avsender(e) og mottaker(e) har blitt beskrevet med en telegrafmodell der forholdet er rettlinjet, og med en mer kompleks orkestermodell med mange forbindelseslinjer (Legavre og Rieffel 2019 s. 74).

Den amerikanske kommunikasjons- og medieforskeren Bernard Berelson var skeptisk til effektiviteten til reklame og andre massebudskap. Han hadde dette synet på begrensningene: “Some kinds of communication, on some kinds of issues, brought to the attention of some kinds of people, under some kinds of conditions, have some kinds of effects” (her sitert fra <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08838159609364377?journalCode=hbem20>; lesedato 05.09.23)

“Deborah Tanner skrev i 1992 om rapport snakking og kontaktsnakking. Førstnevnte brukes oftere av menn, og handler om å imponere. Kontaktsnakking handler om å forme fellesskap.” (*Morgenbladet* 7.–13. september 2018 s. 43)

Komparativ oversettelseslesing

Flere oversettelser av samme verk sammenlignes. For eksempel kan en språkmektig nigerianer lese parallelt og sammenligne oversettelsene av Ibsens *Gengangere* til engelsk, fransk, tysk og portugisisk.

Kompendium

(_sjanger) “A work that presents in condensed form the main points of a longer work, prepared by a person other than the original author. Also, a work that treats a broad subject or entire field of knowledge briefly and concisely, sometimes in the form of an outline. Used synonymously with digest and epitome.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Kompilasjonsverk

(_sjanger) “A work assembled from the works of various authors, or the various works of a single author, into an ordered whole by a person other than the original author, without editorial alteration of the original text. Laws, rules, procedures, regulations, and technical data are particularly subject to compilation. The person who puts such a work together is a compiler. In a broader sense, any book or other written work assembled, sometimes over an extended period of time, from materials gathered from a variety of sources, for example, a bibliography or index.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Konkordans

(_sjanger, _sakprosa) Ei liste over ordene i en tekst eller i et forfatterskap der det opplyses hvor i teksten(e) ordene forekommer. En type ordbok som lokaliserer alle steder bestemte ord/begreper forekommer i en bok, i et forfatterskap eller lignende.

“An alphabetically arranged index of the principal words or selected words in a text, or in the works of an author, giving the precise location of each word in the text, with a brief indication of its context. A glossarial concordance includes a brief definition of each term. Concordances are usually devoted to very well known works, such as the Bible, or to the works of major writers (Chaucer, Shakespeare, etc.). The first Bible concordance was completed in A.D. 1230 under the guidance of Hugo de Saint-Cher while he was Prior of the Dominican Order in France. It was

an index to passages in which a word could be found, indicated by book and chapter.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

“Fortegnelse over alle steder i et verk eller forfatterskap der samme ord eller tankegang går igjen. F.eks. til Bibelen er det laget tallrike konkordanser. Salmekonkordanser er et hjelpemiddel til å finne nummeret på salmer i forskjellige salmebokutgaver.” (Davidsen 1995 s. 177)

I en Bibel-konkordans vil det være mulig å slå opp på “løve” og finne henvisning til alle steder i Bibelen der ordet “løve” (også “løven”, “løvene” ...) forekommer. I en Ibsen-konkordans vil en tilsvarende kunne finne ut hvor i sitt forfatterskap Ibsen bruker f.eks. ordet “rettferdighet”, og dette er nyttig for en litteraturforsker. Det kan også være konkordansbøker som ikke er organisert etter spesifikke ord, men etter begreper/ideer (alle steder Shakespeare skriver om lidelse, sorg, tragedie osv. kan være samlet som én innførsel).

“Konkordans til Det nye testamente[:] Konkordansen består av to deler. Den første delen inneholder i alfabetisk rekkefølge ord og uttrykk, slik de står i Det nye testamente. De tilsvarende greske ordene er gjengitt både med greske bokstaver og transkribert med latinske bokstaver. Den andre delen inneholder greske oppslagsord og uttrykk. Oversettelsen av disse gjengir de tilsvarende ord eller uttrykk som er brukt i Det nye testamente.” (https://www.bibel.no/Verbum/Nettbokhandel/Bibelbruk/Studie-__og__samtale/Konkordans-til-Det-nye-testamente; lesedato 08.07.16)

I dag finnes det konkordanser digitalt, på cd-rom og Internett.

Kontrafaktur__

Omforming av en verdslig sang til en geistlig sang, der vanligvis melodien beholdes og teksten endres (Arnold og Sinemus 1983 s. 477).

Kopiering__

(_skrivepraksis)

Avskrift av en tekst og som dermed resulterer i en mer eller mindre lik kopi av originalen.

I antikken foregikk kopiering av tekster ved at kopisten skrev med egne knær som skriveunderlag. Fordi kopisten fikk betalt per linje, er antall linjer i teksten ofte oppgitt til slutt i en tekst som er kopiert (Bouquiaux-Simon 2004 s. 32-33).

“Muslims believe that the very words of the Qu’ran are sacred and that it is blasphemous to change them in any way. They should always be copied by hand in the way that Muhammad wrote them originally. So even when they knew about printing, the Muslims [i tidligere tider] did not want to use new methods of producing the Qu’ran.” (Clark 1987 s. 18) Frederick G. Kilgour skriver om den muslimske kulturen i middelalderen: “Whereas calligraphers produced beautiful books, copyists produced the flood. Copying had been a profession in pre-Islamic Arabia, where copyists had been employed for the most part in businesses and administrations, and there is good evidence that the Prophet, himself a businessman, had dictated at least some of the Qur’an to a copyist.” (1998 s. 63)

Peca-systemet i middelalderen (og senere) gikk ut på at et manuskript som omfattet mange ark, ble delt og fordelt på en rekke kopister, slik at disse kunne arbeide samtidig (<http://babel.revues.org/1965>; lesedato 10.04.15).

Den nederlandske middelaldermunken Thomas à Kempis levde på 1400-tallet og gjorde “en iherdig innsats med å kopiere manuskripter, blant annet to Bibler i ti store bind hver. Det preger hans egen bok om *Kristi etterfølgelse*, der bibelsitater er vevet inn i teksten hele veien.” (Karl Gervin i *Vårt Land* 2. januar 2014 s. 28)

Den franske historikeren Jacques Le Goff har beskrevet (i boka *De intellektuelle i middelalderen*, 1985) hvordan munkene talte bokstaver og boksider de hadde kopiert, for å få vite hvor lang tid de måtte oppholde seg i skjærsilden før de kom til paradiset. Kopiering av Guds ord og fromme skrifter var et middel til å korte ned tiden sjelen måtte være i skjærsilden (gjengitt etter Horellou-Lafarge og Segré 2003 s. 12). Den latinske og kristne forfatteren Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator fra senantikken hevdet at “Satan mottar like mange sår som avskriveren kopierer Vårherres ord” (sitert fra Rieger 2002 s. 50). Dette ble et munnhell blant munkene i middelalderen (Polastron 2004 s. 163, Stiennon 1995 s. 70). Noen middelalder-kopister ber leserne av boka resitere et “Ave Maria” for kopistens sjel og eventuelt for kopistenes avdøde slektninger og venner, i ett tilfelle ca. seksti personer til sammen. Eller kopisten uttrykker håp om at nåden som vil bli vist han av Gud på mystisk vis vil tilsvare antall bokstaver i det manuskriptet han kopierer (Stiennon 1995 s. 51-52).

En middelalderlegende forteller om en syndig munk som ble reddet fra evig pine i helvete av sin flid som avskriver av kristne tekster. Under dommen over denne munkens sjel var Gud i ferd med å sende han til fortapelsen, men fikk så øye på det manuskriptet som munken holdt på. Av nåde gikk Gud med på at hver linje i manuskriptet skulle sone én synd som munken hadde begått. Da regnskapet var gjort opp, gjensto det én linje mer enn antall synder. Gud forkynte da til munken at

han ikke kunne oppnå paradiset med bare én god gjerning, så munken ble sendt tilbake til jorden for å gjøre flere gode gjerninger. Denne legenden skal ha blitt fortalt til hverandre av munkene som svettet over avskriftsarbeid (Fontaine 1994 s. 18).

For å avhjelpe det langsomme systemet med at munkene enkeltvis og med enorm estetisk flid skrev av tekster, ble det ved universitetet i Bologna i Italia på begynnelsen av 1200-tallet innført et system kalt *pecia*, som innebar at studenter selv skrev av (kopiering for hånd) de tekstene de trengte i utdanningen. Bøker ble delt inn etter et system som gjorde at en gruppe studenter forholdsvis raskt kunne kopiere en hel bok. Mer generelt innebar systemet at et manuskript ble delt i flere deler og gitt til flere kopister samtidig (Gilmont 2003 s. 28). Dette systemet spredte seg til Frankrike mot slutten av 1200-tallet og til andre land (Barbier 2007 s. 18). *Pecia* kan kalles et kopierings-delesystem (Barbier 2007 s. 30).

“This note at the bottom of one leaf includes the word “*pecia*” along with numbers (in Roman numeral form). The manuscript contains other such markings, which suggest that it might have been part of a 13th century system for copying books for Oxford University faculty and students. This *pecia* system was modeled after ones developed at Italian and Parisian universities. Copying texts by hand was obviously a time-consuming process, and the rise of European universities in the 12th century created an increased demand for texts. The *pecia* system addressed this concern by lending out standard texts in parts (*pecia* is Latin for piece) to students or to the clergy who made up the university faculties. The borrower would copy the part of the text himself – or hire a professional scribe if he could afford it – and then return the piece to the university stationer (bookseller) for the next part. This system allowed for faster and more efficient production than the lending of lengthy texts in their entirety. Existence of a *pecia* system at Oxford is less well documented, but it is known that by the mid-13th century the local Dominican order had set up a proto-library of texts available for consultation and copying. In the universities, the *pecia* system was also an attempt at quality control. Transmission of manuscript texts was a process prone to error: when texts circulated and copies were made from copies, the effect was like a game of telephone. Errors were transmitted and multiplied to the extent that it was sometimes impossible to determine the correct version of a text. In the Paris universities, the stationers were provided with exemplars – texts vetted by university officials for accuracy – which they lent to scholars for copying. With everyone copying from the same exemplar text, errors were at least reduced (though certainly not eliminated).” (<http://zsr.wfu.edu/special/blog/tag/pecia/>; lesedato 11.03.15)

En kopist på 800-tallet brukte avskrivningen av Bibelen til å lage en kronologisk verdenshistorie fra jorden ble skapt år 5876 f.Kr. (Stiennon 1995 s. 52).

Den italienske kopisten Antonio Sinibaldi fra Firenze klaget i 1480 over at den nye trykkkunsten ruinerte han og andre kopister, til de grader at “jeg tjener knapt nok

til å skaffe meg klær” (sitert fra Gilmont 2003 s. 51-52). Men kopist-yrket forsvant ikke, det var fortsatt behov for håndskrivende kopister i flere hundre år.

“Susan Sibbald, who lived in the eighteenth century when books were still very expensive, was driven to copying out whole volumes in longhand so that she could ‘share her favourite reading with a friend’.” (Hartley 2001 s. 2)

Den franske 1700-tallsforfatteren Jean-Jacques Rousseau fikk mye av sine inntekter fra å kopiere musikk-noter, og han kopierte i løpet av sju år mer enn 11.000 sider med noter (Saint-Pierre og Trousson 2009 s. 11-12).

Den engelske dikteren Charles Dickens’ roman *Bleak House* (1853) lar kopisten Nemo (Captain Hawdon) spille en viktig rolle i handlingen, og vi får vite litt om hans arbeid. I kapittel 10 “Mr. Tulkinghorn goes to Mr. Snagsby and asks him to identify the law-copier who wrote the Jarndyce document he has with him. Snagsby looks at his records and says it is done by Nemo who lives at Krook’s. [...] The fainting of Lady Dedlock over the writing on the document is somehow connected to this man Nemo who has died from opium. Tulkinghorn notes that Nemo means “No man” in Latin. Nemo is an anonymous and grubby law copyist, in poverty, about forty-five, which is the age of Lady Dedlock.” (<http://www.novelguide.com/bleak-house/summaries/chapter10>; lesedato 13.02.15)

“Every time a cell divides, it replicates all of its DNA, a process that takes place in a matter of hours. The human body is a monster of 15 million million cells, each one harbouring its own faithful copy of the same DNA (two copies in fact). To form your body from a single egg cell, your DNA helices were prised apart to act as a template 15 million million times (and indeed many more, for cells die and are replaced all the time). Each letter is copied with a precision bordering on the miraculous, recreating the order of the original with an error rate of about one letter in 1,000 million. In comparison, for a scribe to work with a similar precision, he would need to copy out the entire bible 280 times before making a single error. In fact, the scribes’ success was a lot lower. There are said to be 24,000 surviving manuscript copies of the New Testament, and no two copies are identical.” (<http://www.nick-lane.net/Life%20Ascending%20Chapter%202.htm>; lesedato 05.08.13)

Korreksjonslatter

Latter som prøver å få den som blir ledd ut til å forandre seg. En latter som vil korrigere, få noen til å forbedre seg, bli mindre ensidig og “dum”.

Kan oppfattes som det motsatte av sympatilatter.

Den tyske litteraturkritikeren Johann Christoph Gottsched skrev på 1700-tallet i teksten “Om komediene” om “ut-le-ings-komedie” (“Verlach-Komödie”; gjengitt etter Arendt 1992 s. 15). I samme århundre skrev tyskeren Christian Fürchtegott Gellert at “komediens fornemste hensikt er altså alltid den sinnrike spotten av laster og urimeligheter” (sitert fra Arendt 1992 s. 15). Deres samtidige, den kjente tyske dikteren Gotthold Ephraim Lessing skrev i *Hamburgisk dramaturgi* at “Komedien vil forbedre gjennom latter” (sitert fra Arendt 1992 s. 15).

Korrekturlesing

(_lesepraksis) En korrekturleser kalles også en kastigator.

Korrekturtrykk

Første versjon av en trykt tekst, sendt til forfatteren for at denne skal gjøre nødvendige korreksjoner.

Korrekturtrykk med svært mange håndskrevne korreksjoner (f.eks. av de franske forfatterne Balzac og Proust) kan oppfattes som manuskripter.

Korsspråk

Hebraisk, gresk og latin (Raible 2006 s. 151, 168, 176), dvs. de opprinnelige språkene som fortalte om Gud.

De første tre lærestolene ved Collège de France var viet disse tre språkene (Raible 2006 s. 176).

Fransiskanermunken Salimbene fra Parma i Italia skrev en historie om keiser Frederik 2., som regjerte på 1200-tallet. Keiseren skal ha utført et lingvistisk eksperiment som gikk ut på å forby voksne å snakke til barn mens de var nyfødte og mens de vokste opp. Keiseren ville finne ut om barna dermed begynte å snakke hebraisk, gresk, latin eller arabisk. Dette språket som de ”naturlig” begynte å tale, ville nemlig være “verdens eldste”. Men munken Salimbene forteller at alle barna døde fordi de ikke fikk høre vuggesanger og alle de beroligende og trøstende ord som foreldre gir sine små barn (her gjengitt etter Richter 1987 s. 154).

Tyskeren Heinrich Doergangk ga i 1614 ut en spansk grammatikk. Doergangk oppfattet spanjolene som Guds utvalgte folk og beskyttere av den sanne kristne tro. Derfor regnet han det spanske språket sammen med hebraisk, gresk og latin som et hellig språk (Strosetzki 1996 s. 196). Også den tyske teologen, filosofen og dikteren Johann Gottfried von Herder beskrev spansk som “nesten et hellig kirkespråk” (sitert fra Strosetzki 1996 s. 196).

Kortfilm

(_film) “Kortfilm er ingen sjanger, men et lengdeformat, og i [kortfilmfestivalen i] Grimstad vises filmer fra mange av de samme kategoriene vi kjenner fra lengre filmer: Grøsser, konspirasjonsthriller, science fiction, road movie, oppvekstfilm, familiedrama, komedie, dokumentar, litterær adaptasjon og så videre.” (Oda Bhar i *Morgenbladet* 12.–18. juni 2015 s. 42)

Per Manings “Den perfekte steinen” (vist på Galleri Brandstrup i Oslo i 2008) er både en kortfilm og en kunstfilm: “[...] I et suggestivt repetert utsagn: “I dag opplever steinen noe som den vil forstå om 1000 år”. Det er også et konsentrert kamerafokus på ulike arter av stum stein i filmen, som framkaller foranderlighetens metaforer fra formens foredling til materie som viser mot sammenbrudd.” (fra anmeldelse i *Dagbladet* 27. april 2008 s. 39)

Regissørene Ken Cameron, Alison Maclean, Jackie McKimmie med flere lagde i 1993 *Seven Deadly Sins*, “der syv filmskapere fikk utdelt hver sin synd. Dette resulterte i syv kortfilmer som til sammen utgjorde en helaftens spillefilm.” (*Morgenbladet* 16.–22. november 2007 s. 29)

Den amerikanske regissøren Jason Russels kortfilm *Kony 2012* ble i løpet av noen måneder sett av 65 millioner mennesker på YouTube (*Morgenbladet* 16.–22. mars 2012 s. 26). I 2014 var den sett av ca. 100 millioner mennesker. Filmen inngikk i en kampanje for å få arrestert den ugandiske krigsforbryteren Joseph Kony.

Krestomati

(_sjanger) Fra et gresk ord for “nyttig lærdom”. Lesebok (for elever) med et utvalg tekster av forskjellige forfattere i et lands litteratur. Brukes f.eks. i språk-undervisning.

Et utvalg av tekster som skal være mønstergyldige når det gjelder belæring og språk, skrevet av forskjellige forfattere (Rehm 1991 s. 78).

“A collection of choice passages from the literary works of an author (or authors), especially one compiled as a sample of literary specimens or as an aid in the study of a language.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Kritisk lesehjelper

En person som har fått i oppdrag å lese en fagbok kritisk og reflekterende, og deretter skrive ned eller framføre muntlig hovedpunkter fra boka og en vurdering av den. Oppdragsgiveren kan f.eks. være en professor. Professoren kan bruke studenter som kritiske lesehjelpere for selv å holde seg bedre oppdatert på relevant faglitteratur som hun/han ikke har tid til å lese selv.

Kronikk

(_sjanger) “En kronikk er en avisartikkel skrevet av en ekstern skribent, som arbeider utenfor redaksjonen. [...] Artikkelen er viet et faglig eller politisk emne. Emnet bør være forholdsvis aktuelt. Aktualitet betyr at temaet ikke trenger å være i nyhetsbildet akkurat på dagen. Tenke deg at saken er inne i nyhetsbildet i løpet av en periode på en uke til tre måneder. Noen ganger er det viktig å få inn en kronikk akkurat på dagen. Det gjelder når en person fyller år, det er en merkedag, et jubileum, eller en utstilling skal åpnes. [...] Når det ikke er en slik dag som gjør kronikken aktuell, bør man argumentere i selve kronikken for at emnet er aktuelt. Kronikker kan gjerne formuleres som fyldige debattinnlegg. Men de bør kunne stå alene. [...] Artikkelen er saklig i formen, men gjerne muntlig og lett skrevet. Stilen er argumenterende og forklarende. Språket er ikke akademisk. Kronikken presenterer konklusjoner eller standpunkter, og utvalgte premisser for disse. Kronikken er aktuell, sett i en større sammenheng. Kronikken presenterer det viktigste først, og er altså ikke skrevet som en studentoppgave eller akademisk artikkel. [...] For leserne er kronikkene en av de få sjansene hun har til å komme i direkte kontakt med det som rører seg i fagmiljøene. Dessuten er kronikkene viktige i den politiske debatten. [...] Det er ikke plass til utdypende metode-drøfting, gjennomgang av faglitteraturen eller utførlig argumentasjon. [...] Første avsnitt skal inneholde et slående bilde, eller henvisning til et aktuelt fenomen. Dette anslaget skal illustrere hovedpoenget. [...] Det vanskeligste av alt for en akademiker eller annen fagperson ser ut til å være å velge ett, og bare ett poeng å skrive om. Selv den minste ting trenger en utførlig forklaring, så det er aldri noe

problem å få teksten lang nok.” (Magne Lindholm i <http://www.lindholm.no/tips/kronikk.html>; lesedato 17.10.16)

“A *kronik* is a long opinion piece for newspaper publication, typically written not by a journalist, but by a person who wants to contribute to a specific discussion of a topic by directing attention to circumstances that have escaped the public debate. The writer normally draws on either professional or private knowledge.” (Anne Smedegaard i Auken, Lauridsen og Rasmussen 2015 s. 23)

Kronogram

Fra gresk: “tidsskriving”. En kort tekst der bokstavene både gir mening som ord og danner et langt tall med romertall.

“An inscription in which certain letters, made conspicuous, when read as roman numerals, indicate a specific date, for example, the motto ChrIstVs DVX; ergo trIVMphVs on a medal struck in 1632 by the Swedish King Gustavus Adolphus, the capitals of which when added produce the sum 1632.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Kryptering

Teknikker/mekanismer for å gjøre data ugjenkjennelig for uvedkommende. Formålet kan blant annet være å forhindre lesing eller avlytting under en datatransport, eller som en sikkerhetsmekanisme som garanterer at data er uendret mellom avsender og mottaker.

“Writing in cipher, usually for the purpose of concealment. Also refers to the study and decoding of such writing. In computing, the conversion of data into a code that can be deciphered only by those who have the key, usually to ensure confidentiality in transmission over a publicly accessible network.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Kryptogram

(_sjanger) Se *Litteraturhistoriske tekstpraksiser* (2008) s. 186

En tekst som intendert eller ikke har et ekstremt gåtefullt, enigmatisk innhold.

“The conception of the world as a hieroglyphic script, a vast and obscure cryptogram, is an ancient one. (It dates back to Boehme and his mystic treatise *De Signatura Rerum*, and beyond him to Plato and Plotinus on the one hand, and to Islamic traditions on the other.)” (Cardinal 1981 s. 156)

Om Franz Kafkas tekster skriver Per Thomas Andersen: “De gåtefulle hendelsene i Kafkas fortellinger inntreffer nesten bestandig uten forklaring. Både hovedperson og leser må selv spekulere over hva som egentlig skjer og hvorfor. En del av spenningen ligger så i at hovedpersonen og leseren reagerer forskjellig. I samsvar med beskrivelsen ovenfor tenderer hovedpersonene mot å reagere mer konkret, mer kortsiktig og mer forsinket enn leseren. Resultatet er en fordoblet gåte: Gåtefulle hendelser fordobles i gåtefulle reaksjoner.” (2008 s. 150)

Kryssklipping

(_film) En type kutt i film der vi vekselvis ser ulike scener/handlingsforløp. En slags systematisk veksling mellom to eller flere personers synsvinkel eller lignende. Betegnelsen brukes også om filmen er digital og dermed ikke klippes i bokstavelig forstand.

Krønike

(_sjanger, _sakprosa, _skjønnlitteratur) Fra gresk “kronos”: “tid” (Kronos var også en gresk gud som levde i den gylne tidsalder). Et ord som har sin opprinnelse i middelalderen og som betyr en historisk framstilling.

“Originally, a detailed chronological record of contemporary events, usually recorded year by year over an extended period of time, with little or no interpretation or analysis and no pretense of literary style. The first examples, world histories beginning with Creation, relied largely on biblical sources. Local chronicles began in the 9th century during the reign of King Alfred with the Anglo-Saxon Chronicle, eventually covering the history of England from 60 B.C. to the 12th century. In the 13th century, vernacular chronicles began to emerge. [...] *Grandes Chroniques de France* (14th century) and Jean Froissart’s *Chroniques* (15th century), the latter representing a fusion of the traditional chronicle with medieval romance [...] In modern usage, a list of events described and recorded in the order in which they occurred. The treatment is fuller and more connected than annals.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Verket *De store franske krøniker* (*Grandes Chroniques de France*) ble skrevet i perioden 700-1350 e.Kr. og forteller om de franske kongene, blant annet om deres opphav i Troja. En av verkets mange redaktører var Pierre d'Orgemont (Quinsat 1990 s. 206).

Erikskrøniken er en rimkrønike som handler om politiske forhold i Skandinavia på 1200- og 1300-tallet. Den består av disse delene: Prolog - Erik lāspe och halte - Korståg mot tavesterna - Birger jarl och Joar Blå - Birger jarls søner - Folkungarnas oppror - Junker Karl - Guds riddare - Valdemar blir gift med Sofia av Danmark - Birger jarls lagstiftning - Stockholm grunnlagges - Birger jarls død - Valdemar tar vid riket - Erik Plogpenning morderas - Kung Valdemar och Julia - Valdemars barn - Osämja mellan Valdemar och hans bröder - Slaget vid Hova - Valdemar mister halva riket - Hertig Magnus bröllop - Erik Klipping, Magnus och Valdemar - Slaget vid Ettak - Hertig Magnus väljs till kung - Magnus utländska gunstlingar - Magnus slår ned folkungarna - Danskar och svenskar rider dust - Valdemars hustrur - Kung Magnus - kyrkans välgörare - Birger Magnusson trolovad - Magnus Ladulås död - Tyrgils Knutsson - Valdemar och hans son i fångenskap - Strider mot hedningarna - Kung Birgers bröllop - Nya strider i öster - Mats Kettilmundsson utmanar ryssarna - Stillestånd - Svenskarnas nederlag vid Landskrona - Kröningsfest i Söderköping - Hertig Erik vid hovet i Oslo - Tyrgils Knutssons bröllop - Tyrgils lämnar hertigarnas tjänst - Kung Birger anklagar hertigarna - Hertigarna hos Erik Menved - Hov i Fagradal - Hertig Erik till Norge - Birgers kamp mot hertigarna och kung Håkan - Hertig Erik får Varberg - Hertig Valdemars skilsmässa - Tyrgils Knutsson fängslas - Tyrgils avrättas - Hov i Bjälbo - Håtunaleken (<http://runeberg.org/erikkron/>; lesedato 10.12.12).

Det hender at romaner presenteres som krøniker (historiske romaner). Eksempel:

Hermann Löns: *Varulven: En krønike fra tredveårskrigen* (1910; oversatt til norsk som *Ulvene: En bondekrønike*)

Krønikespill

“A drama based on material from the chronicle histories of England, for example, those written by Hall and Holinshead. Popular during the Elizabethan period, chronicle plays were at first loosely structured but evolved into sophisticated character studies, exemplified by the history plays of William Shakespeare.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Kubisme

(_kunstretning) I kubistisk malerkunst skal mange perspektiver å se en gjenstand fra eller oppfatte et forløp på komme fram samtidig (Brynhildsvoll 1993 s. 332).

Den franske dikteren Guillaume Apollinaire var påvirket av de kubistiske malerne (Moucherif Abdelhakim i <https://czasopisma.kul.pl>; lesedato 18.04.23).

Kuletid

(_film, _dataspill) Engelsk: “bullet-time”. Ekstrem “slow motion”-effekt der noe som egentlig beveger seg med lynets hastighet, vises i forholdsvis langsom bevegelse. En kan f.eks. se kuler i sakte film bevege seg mot målet. Tidstempoet er satt ned slik at det er mulig å hoppe unna kuler som kommer susende. Brukes både i filmer og i dataspill.

Science fiction- og actionfilmen *The Matrix*-filmene (1999; regissert av Andy og Larry Wachowski) sin bruk av “bullet-time, the extreme slowing down of the cinematic image, instantly became iconic for action cinema [...] what purpose, in a time of incessant acceleration, could the slowing down of time mean and why has it become so iconic? [...] Bullet-time, and super-slow more generally, places the spectator in an exhilarating position, a position that is reproducible as an action for us and on us. [...] *The Matrix* rejuvenated the use of slow-motion by speeding time down more than ever before with an effect that came to be known as bullet-time, or super-slow motion. [...] While the bullet-time sequences intensify our experience, they also transport us out of our everyday sensory experience into an amplified state of excitation. We cannot normally see bullets fly through the air nor can we flit about as if we were weightless, but bullet-time produces a sensation of what this might feel like. As a new experience, one might find it either elating or sickening but it is unique. [...] super-slow has become part of action cinema’s repertoire.” (Steen Christiansen i <https://journals.aau.dk/index.php/ak/article/view/2775/2252>; lesedato 15.03.21)

“The bullet-time sequences of the *Matrix* leave characters hovering in space while the camera spirals around them.” (Bordwell og Thompson 2007 s. 31).

“Soon after *The Matrix*, action films such as *Swordfish* (2001), *Charlie’s Angels* (2000) and *Charlie’s Angels: Full Throttle* (2003), *Ultraviolet* (2006), and *Max Payne* (2008) began copying the iconic effect for their own purposes. Due to its distinctive look, Warner Brothers quickly trademarked the term bullet-time, but the effect of slowing down time cannot be trademarked. Instead, one refers to super-

slow motion or alternatively speed ramping if speed changes within the shot. Out of all of these *Max Payne* is interesting, because it is an adaptation of a computer game, which was the first game to feature super-slow effect, a design decision made before *The Matrix* was released. The game is a third-person shooter with a detective story, distinguished from other similar games primarily by the use of super-slow in the gunfights. Super-slow is part of the gameplay and represents an innovative and engaging way of conducting gunfights. [...] Payne sees fit to kill Hensley for his misdeeds and the execution is filmed in super-slow, clearly meant to draw out the climactic moment to allow us to savor the righteous vengeance. [...] Case in point would be *Charlie's Angels: Full Throttle* (2003), which constantly slows down chase scenes and fight scenes for moments of super-slow. Much like with *Max Payne* the super-slow moments feel mostly superfluous and actually get in the way of the expected sensation of – precisely – full throttle.” (Steen Christiansen i <https://journals.aau.dk/index.php/ak/article/view/2775/2252>; lesedato 15.03.21)

Noen filmer “employ super-slow sequences to visualize the superhuman powers of their protagonist. For Guy Ritchie’s *Sherlock Holmes* films [2009 og 2011], super-slow marks the sensation of Holmes’ superior intellect working overtime, analyzing and deducing how events will unfold before they occur. Speed slows almost to a crawl as Holmes sees potential threats, openings, and opportunities. At this pace, everything becomes clear and the spectator can follow along with Holmes, getting a sense of what it would be like to be as quick-witted as Holmes. Significantly, however, once Holmes has perceived the outcome, time speeds back up and we see the events unfold in real time. This effect serves two purposes. Firstly, it serves to showcase how fast Holmes’ thinking is, when we see the difference in speed between Holmes’ deductions and the actions that take place. Secondly, the contrast between super-slow and full speed creates a contrapuntal relation between the two sequences. The super-slow sequence sets up what will happen, generating anticipation and excitement. Then comes the payoff of seeing the sequence at full speed. This replay serves as an intensifier, showcasing the difference between Holmes’ perception and our own. [...] An exhilarating contrapuntal thrill comes from this alternation between three modalities of speed: first slower-than-human speed, then regular speed and finally faster-than-human speed. [...] They make the audience feel superhuman in these scenes, and so provide their own version of superhuman sensations” (Steen Christiansen i <https://journals.aau.dk/index.php/ak/article/view/2775/2252>; lesedato 15.03.21).

“The slowing down of time to an extreme degree, in the way that this temporal articulation has disseminated across action cinema, speaks of a different relation to time. Time is tamed in super-slow. [...] super-slow ties in to two modes of desire for speed – representation of control, and the prolonging of sensation. First is the glorified representation of speed. Watching every detail of time unfold represents mastery over time, it is something which we are in control of, despite its speed. For a culture of incessant acceleration, the representation of control over speed

becomes a compensation for acceleration. Second is the prolonging of the sensation of speed. Super-slow is not only a matter of control, it is also a desire for increased intensity. While some films employ a contrapuntal contrast between super-slow and faster-than-normal images, in all cases we find an interest in intensifying a specific moment, or prolonging a certain event. [...] Super-slow, as an action for us and on us, makes time felt and makes us feel in control of time.” (Steen Christiansen i <https://journals.aau.dk/index.php/ak/article/view/2775/2252>; lesedato 15.03.21)

Kulinarisme

En kulinarisme er en skildring i en skjønnlitterær tekst eller i en sakprosabok av mat, mattilberedelse, måltider og lignende.

“Maten kan hos Johan Borgen tidvis få en annen symbolikk. I den typisk borgenske hverdagspoetiske novellen “Hvetebrødsdager” (1948) er det fine innslag av kulinarismer, det vil si passasjer hvor maten får en særlig betydning.” (professor Knut Stene-Johansen i *Morgenbladet* 11.–17. oktober 2013 s. 45)

Kulturradikalisme

“Med Poul Henningsen (1894-1967) som ideologen i front gjorde Kulturradikalismen op med det bestående samfunds støvede normer og traditionsbundne tankesæt. Opgøret var særligt rettet mod tidens autoritære børneopdragelse, ‘den sorte skole’, en viktoriansk seksualmoral og et gammeldags syn på kunst og arkitektur. I stedet dyrkede kulturradikalisme ideer som frisind, tolerance og social lighed og hyldede den nye modernistiske strømning inden for litteratur, billedkunst og arkitektur. Kulturradikalismen var ikke en organiseret bevægelse men et løst struktureret og uformelt netværk af mennesker i det danske samfund, der nærrede de samme interesser og holdninger. Mange af Kulturradikalismens ideer slog igennem i efterkrigstidens velfærdssamfund og blev efterhånden bredt accepterede. Ikke desto mindre vækker kulturradikalismen stadig stor debat i det 21. århundrede. [...] Forstavelsen ‘kultur-’ understregede, at betegnelsen ikke skulle forstås som en samlet og målrettet bevægelse, der stod i gæld til et særligt politisk parti. I stedet rummede Kulturradikalismen en mere grundlæggende, kulturkritisk radikalisme, der havde rødder længere tilbage i idéhistorien end de moderne politiske partier. [...] Kulturradikalismen havde i sin kerne et ambitiøst og omfattende frigørelsesprogram, der gik til kamp mod snart sagt alle områder af det bestående samfund. På den måde fik de kulturradikale indflydelse på blandt andet:

- Børneopdragelse og pædagogik

- Historieskrivning
  - Kultur- og samfunnsdebat
  - Kvindefrigjørelse og seksualpolitikk
  - Kunst (især litteratur, billedkunst, scenekunst, arkitektur og musikk)”
- (Tore Daa Funder i https://faktalink.dk/titelliste/kulturradikalismen_faktalink; lesedato 22.04.21)

“Nøglepersonerne i de kulturradikale grupperinger talte skribenter, teaterfolk, komponister, forskere, arkitekter, malere og forskjellige andre kunstnere. Disse mennesker var løst knyttet sammen i arbeidsfællesskaber, der – direkte eller indirekte – søgte at påvirke det bestående samfund gjennom et aktivt reformarbejde. Der var ikke tale om en organiseret bevegelse men om nettverk av mennesker, der hadde sammenfallende interesser, ideer og forestillinger. Som Politikens chefredaktør Bo Lidegaard formulerte det i november 2013 i Politiken: Her løste ingen medlemskap, for ingen har patent på hverken det frie ord eller den frække tanke. [...] Det grundlæggende oppositionelle ved Kulturradikalismen er en radikal og kraftig kritik af den eksisterende kultur. For de kulturradikale er den bestående kultur ensbetydende med et traditionelt samfund i negativ forstand, hvor samfunnsorden er gennemsyret af snæversyn, konservatisme og snærende bånd. Motiveret af et glødende engagement i det enkelte menneskes rettigheder kæmpede Kulturradikalismen i mellemkrigstiden mod denne samfunnsorden. Individet skulle have ret til at udfolde sig i frihed og lighed og til at udfolde sig individuelt på sine egne betingelser. Kulturradikalismens sociale engagement kom blandt andet til udtryk i forsøget på at skabe en ny, demokratisk kultur, der byggede på oplysning og frigjørelse fra undertrykkende samfunnsnormer.” (Tore Daa Funder i https://faktalink.dk/titelliste/kulturradikalismen_faktalink; lesedato 22.04.21)

Kulturteknikker

Å snakke, lese, skrive, regne, bruke PC ... og lignende praksiser som de grunnleggende kulturelle aktiviteter har som forutsetning. Kulturteknikkene har oppstått i ulike faser i menneskehetens historie.

Kumulativ bok

(_format) En bok som utgis på nytt og på nytt (i nye opplag) med mer stoff enn i forrige versjon. Nytt stoff legges til det gamle, slik at boka blir mer og mer omfattende.

Den svenske naturforskeren Carl von Linné verk *Naturens system* (1735; latinsk originaltittel *Systema naturae*) var først på kun noen få sider, men økte i sidetall fra opplag til opplag, for å nå over to tusen sider i den siste versjon som Linné så i trykken (Coron 1998 s. 132).

Kunstart

Kunstarter skiller seg relativt tydelig fra håndverk og vitenskap (Glaser og Luserke 1996 s. 14). Men det kan være vanskelig å skille mellom kunstarter og medier. Mediebegrepet omfatter det tekniske og kommunikative, mens kunstartbegrepet omfatter det kunstneriske og kreative. Noen vil kalle tegneserier et medium, andre en kunstart.

Tradisjonelt var det seks kunstarter (Aumont 2005 s. 238). Disse krevde ikke avansert moderne teknologi for å realiseres. “I århundrer hadde det bare fantes seks kunster: maleri, musikk, diktning, skulptur, dans, arkitektur.” (Germaine Dulac sitert fra Diederichs 2004 s. 235)

Kunstartene har noe grunnleggende forskjellig ved seg, som det går fram av en sentens som blir tilskrevet blant andre artisten Elvis Costello: “Å skrive om musikk er som å danse arkitektur” (Lüdeke 2011 s. 73-74).

Kunstarter kan deles inn på mange måter. Her er en mulighet (til en viss grad basert på Munro 1956):

1. Skulptur
2. Malerkunst
3. Musikk
4. Litteratur
5. Dans og ballett
6. Drama, opera, scenekunst
7. Film og animasjoner
8. Radio-produksjoner
9. Tegneserier

10. Fotografi
11. TV-produksjoner
12. Grafisk kunst, graving, tegning, glassmosaikk, typografi
13. Arkitektur, landskapsarkitektur, hagekunst, by- og regionutforming
14. Brukskunst, industriell kunst, industrielt design
15. Videokunst, musikkvideo
16. Dataspill

En av svakhetene ved denne måten å systematisere kunstarter på, er at den ikke viser den historiske utviklingen. Arkitektur som kunstart fantes før filmen som kunstart. Men film blir ofte kalt “den 7. kunstart”. Det var den franske filmregissøren Louis Delluc som kalte film for den 7. kunstart (ifølge han etter musikk, dans, maleri, litteratur, arkitektur og billedhuggerkunst) (Parkinson 2012 s. 64).

Det var franskmannen Francis Lacassin som gjorde betegnelsen “den niende kunstart” om tegneserier kjent på slutten av 1960-tallet (Porret 2009 s. 258). I 1971 ga han ut boka *Tegneserien som den 9. kunstart*, men denne nummereringen hadde også blitt brukt tidligere, f.eks. av en av skaperne av serien *Lucky Luke*, Maurice de Bévère (Porret 2009 s. 273).

Noen kunstarter kan verdsettes av alle, også analfabeter (f.eks. musikk), mens andre tilhører høyt industrialiserte samfunn (TV-produksjoner med tilhørende sjangrer, f.eks. nyhetsreportasje med en journalist som rapporterer “live” til oss seere fra åstedet).

En kunstart kan romme mange ulike sjangrer.

I antikken hadde kunster, sjangrer og vitenskaper såkalte muser, dvs. inspirasjons-gudinner. De ni klassiske musene er Erato (lyrisk diktning), Evterpe (elegisk diktning), Kalliope (episk diktning), Polyhymnia (mimekunst), Thalia (komedie), Melpomene (tragedie), Terpsikhore (dans), Kleio (historieskrivning) og Urania (astronomi). I mytologien var disse døtre av Zevs og gudinnene Mnemosyne (hukommelsens gudinne). Også diktere kunne ha Urania som muse, noe den britiske 1600-tallsforfatteren John Milton hadde da han skrev eposet *Paradise Lost* (1667).

Kunstbok

(_sjanger, _sakprosa)

“I kraft av at han var en svært oppfinnsom bokmaker, blir [den danske kunstneren Asger] Jorn behørig omtalt i “Danske kunstnerbøger”, en antologi som nylig ble utgitt på Møller forlag. Boka gir den første samlede presentasjonen av danskernes rike tradisjon for kunstnerbøker. Bidragsyterne tar for seg kunstnerbokas historie, kritiske potensial og muligheter i dag” (*Klassekampen* 4. desember 2013 s. 28).

Kunstretning

“Three ways of defining a style-name: as a period of history; as a historic style; as an abstract recurrent type. Resulting confusions in theory. [...] a. The Baroque period; the Baroque age in Europe. b. The Baroque style; the Baroque period style. c. The Baroque type; the recurrent, abstract, or general Baroque style.” (Munro 1956 s. 200)

Kurator

“A person responsible for the development, care, organization, and supervision of a museum, gallery, or other exhibit space and all the objects stored or displayed in it. Also, a person in charge of a special collection, trained to assist users in locating and interpreting its holdings.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Kuriosa

“Books or pamphlets that are highly unusual in subject or treatment, usually somewhat indecent by conventional standards.” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05)

Kybernetikk

“Cybernetics belongs to the science of pattern and organization which is distinct from any search for material, things, force, and energy.” (Rauch og Carr 1980 s. 61)

Kyrielle

(_sjanger, _lyrikk)

“A French verse form in short, usually octosyllabic, rhyming couplets. The couplets are often paired in quatrains and are characterized by a refrain that is sometimes a single word and sometimes the full second line of the couplet or the full fourth line of the quatrain. [...] A “French Form” originally used by the Troubadours in the early Renaissance, it is related to the “Kyrie,” a litany in Christian masses [...] Kyrie Eleison (Lord, have mercy)” (<http://www.public.asu.edu/~aarios/formsofverse/reports2000/page3.html>; lesedato 10.04.13). Den engelske dikteren John Payne skrev kyriellene “Kyrielle” og “A Little Pain”.

Kåseri

(_sjanger, _sakprosa) Teksten skal være underholdende og morsom, gjerne med en overraskende innfallsvinkel eller vri på sitt tema. Det bør være spenstige formuleringer og gjerne lek med språket. Spøk, ironi og sarkasme er vanlig. Innfall og utenomstakk, vandring i emnet og små sidesprang tilhører sjangeren.

Kåsøren gjør seg ofte dummere enn han er, ved hjelp av ironi, og uttaler seg overdrevent subjektivt om sitt emne (Aarønæs 2007 s. 72). Likevel bør ikke den faktiske meningen i kåseriet kunne feiltolkes.

Kåsøren Ivar Eskeland kalte kunsten å skrive kåserier for “foxtrot” – dvs. “revelusking”. “Eit revespor går på kryss og tvers, i hytt og ver, tilsynelatande utan mål og meining. Men reven er ein luring: Han snuser litt her og litt der og luktar seg fram, før han i heldige stunder slår nådeløst ned på byttet” (gjengitt fra Andreas Hompland i *Dagbladets søndagsmagasin* 11. april 2010 s. 27). Eskelands beste kåserier har blitt utgitt med tittelen *Vår norske folkesjel: Beste kåseri 1974-1997* (1997).

“Et morgenkåseri [på radio] med et “ordinært” tema krever spesielt original form og vinkling. Et morgenkåseri med et originalt tema kan tåle en mer ordinær form.” (Aarønæs 2007 s. 72)

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>